

Keynote speech door Gonneke Stevens en Nienke Kuyvenhoven

Van pleisters plakken naar moedige stappen

Nienke: U hoort het. Dit zijn geen verzonden verhalen, geen abstracte statistieken, geen beleidsteksten. Dit zijn échte jongeren uit onze eigen stad, uit Kanaleneiland, die in hun eigen taal verwoorden welke zorgen jongeren hebben die opgroeien in armoede. Armoede is dus niet ver weg, maar vlakbij. Misschien ook wel bij de burens of bij uw kinderen in de klas. Want in onze stad groeien ongeveer 8.400 kinderen op in een gezin in armoede: dat is 12% van alle Utrechtse kinderen. Deze gezinnen hebben na het betalen van de vaste lasten voor wonen, energie en zorg te weinig geld voor andere basisbehoeften. Kinderen uit deze gezinnen maken zich zorgen over dingen die voor anderen vanzelfsprekend zijn.

Gonneke: Vandaag nemen we u mee in ons NWA project Minding the Gap. In dit project hebben we in kaart gebracht wat armoede doet met jongeren en welke stappen nodig zijn om de mentale gezondheid van deze jongeren te verbeteren. Dat hebben we niet alleen gedaan. We werken samen met jongeren en ouders uit Utrecht en Amersfoort en met professionals, bijvoorbeeld hulpverleners, jongerenwerkers, docenten en beleidsadviseurs. Verschillende van hen zitten vandaag in de zaal, bijvoorbeeld de moeders die mee werken aan ons onderzoek. Opgroeien in armoede vraagt moed van jongeren en ouders om elke dag opnieuw te navigeren in een wereld vol obstakels. Ons project maakt duidelijk dat dit nu ook vraagt om moedige stappen van professionals en onderzoekers.

Wat betekent het eigenlijk voor jongeren om op te groeien met te weinig geld? Onze bijeenkomsten met jongeren, ouders en professionals laten zien dat armoede op allerlei manieren van invloed is op de mentale gezondheid van jongeren. In gezinnen waar te weinig geld is, ontstaan vaak financiële zorgen en spanningen. Jongeren krijgen dat mee en besluiten hun eigen problemen dan maar voor zich te houden, om hun ouders niet nóg meer te belasten. Sommigen besluiten veel te gaan werken om het gezin financieel te ondersteunen en om financieel onafhankelijk te zijn. Anderen trekken juist meer de straat op om de situatie thuis te ontvluchten. Dit laatste vergroot de kans op risicogedrag,

contact met politie en negatieve bejegening door buurtgenoten of leraren. En dit alles leidt weer tot een verhoogd risico op stress en mentale problemen.

Jongeren die opgroeien in armoede missen vaak geld om dingen te doen met vrienden, om nieuwe kleren, eten of spullen te kopen of om deel te nemen aan schoolactiviteiten. Hierdoor vallen zij sneller buiten de groep en worden ze vaker gepest. Dit tast hun zelfvertrouwen aan. Sociale media versterken het belang dat wordt gehecht aan een luxe lifestyle en mooie spullen. Sommige jongeren proberen hierin toch mee te doen door op krediet te kopen, veel te werken naast hun opleiding of betrokken te raken bij criminele activiteiten waar snel geld te verdienen is. Dat betekent: minder tijd en motivatie voor school, minder rust, meer stress en een verhoogd risico op mentale problemen. Door het stigma op armoede, schamen jongeren en ouders zich voor hun situatie. Dit maakt praten over hun financiële problemen of hulp vragen moeilijk. Hierdoor blijven problemen vaak onbesproken en krijgen gezinnen niet de emotionele of praktische ondersteuning die ze nodig hebben.

Minding the Gap laat zien dat armoede en mentale gezondheid hand-in-hand gaan. Armoede is niet alleen een financieel vraagstuk, maar ook een gezondheidsvraagstuk. Het maakt zichtbaar dat mentale problemen van jongeren die opgroeien in armoede meestal niet ontstaan door individuele kwetsbaarheden. Ze ontstaan door structurele problemen, zoals een te laag inkomen in gezinnen, een gebrek aan betaalbare woningen en het stigma dat er in onze samenleving op armoede ligt.

Het vraagt anders kijken en anders doen om jongeren die opgroeien in armoede echt verder te helpen. Beter samenwerken en inzetten op structurele problemen. De volgende 5 conclusies uit ons onderzoek maken duidelijk welke stappen professionals en onderzoekers hierin in ieder geval moeten zetten.

- 1) Conclusie 1: Jongeren en ouders hebben onmisbare ervaringskennis. Betrek hen daarom als partners in het begrijpen van het probleem en in het ontwikkelen van oplossingen. Jongeren en ouders geven aan dat het bijna onmogelijk is om te begrijpen wat het betekent om op te groeien in armoede, als je dit zelf niet hebt meegemaakt. Professionals vinden het inderdaad moeilijk om armoede te herkennen en moeten daarom fors investeren in de samenwerking met ouders en jongeren. Hiervoor is toewijding en oprechte interesse nodig. Zij moeten bereid zijn om het

perspectief van jongeren en ouders serieus te nemen en dit samen met jongeren en ouders te verwerken in concrete acties of beleid.

Het goede nieuws is dat Minding the Gap laat zien dat dit kan! Jongeren en ouders zijn intensief en langdurig betrokken. Zij maken gedetailleerde analyses van wat er speelt en komen met creatieve oplossingen. Een voorbeeld van een creatieve oplossing is de serious game die professionals die met jongeren in het onderwijs bewuster moet maken van wat het betekent om op te groeien in armoede. Bij de start van deze rede kreeg u hiervan al een voorproefje. Deze game is bedacht, ontwikkeld en vormgegeven door onze jongeren. Professionals partners zullen deze gaan uitproberen. Zij zijn dus 'proefkonijn' in het project van de jongeren.

Nienke:

- 2) Conclusie 2: Niet alle professionals denken hetzelfde over armoede. Bespreek hoe ieder hiernaar kijkt. Professionals denken vaak dat iedereen het wel eens is over 'wat er aan de hand is', maar ons project laat zien dat dit niet zo is. Professionals zijn het niet eens over de oorzaken van armoede. En ook niet over de impact hiervan op mentale problemen. Dat maakt samenwerking lastig. Want waar moet je op inzetten; wie werkt met wie samen en op welke manier? Het risico bestaat dat er veel vergaderd wordt, maar dat er langs elkaar heen wordt gepraat, zodat deze bijeenkomsten uiteindelijk weinig opleveren. Een gezamenlijke probleemanalyse is dus absoluut nodig. Het vraagt van professionals om hun eigen perspectief duidelijk te maken en open te staan voor het perspectief van anderen.

We moeten professionals ook beter toerusten om armoede bespreekbaar te maken, zonder oordeel. Jongerenwerkers geven aan goed toegerust te zijn om jongeren te helpen bij armoede. Want het is hun vak om een betekenisvolle relatie met jongeren aan te gaan en aan te sluiten bij hun leefwereld. En omdat veel jongeren het jongerenwerk van jongs af aan al kennen en hen vertrouwen, is de drempel lager om hulp te vragen als er

geldzorgen zijn. Maar ook zij hebben meer handvatten nodig. Bijvoorbeeld door de training stress-sensitief werken, leren zij stresssignalen en armoede eerder herkennen, een open gesprek te voeren zonder oordeel, en ondersteuning te bieden.

- 3) Conclusie 3: Samenwerken is moeilijk. Erken dit en maak meer werk van de samenwerking in integrale teams. Het onderzoek leert ons dat professionals die met elkaar samenwerken op het gebied van armoede en mentale gezondheid, allerlei knelpunten ervaren. Deze hangen samen met praktische zaken zoals beperkte tijd en wisselingen in personeel. Maar er zijn ook issues zoals: wie is waarvoor verantwoordelijk? Wie heeft de leiding? In hoeverre zijn partners gelijkwaardig? En wat doen we wanneer doelen en voorgestelde aanpakken in deze nieuwe samenwerking knellen met doelen en aanpakken van de eigen organisatie? Het is van groot belang om deze knelpunten expliciet te maken en hiervoor mogelijke oplossingen te vinden.

- 4) Conclusie 4: Armoede heeft structurele oorzaken. Kijk daarom niet alleen naar het individu of gezin, maar pak ook deze structurele oorzaken van armoede aan. Er is een sterke neiging bij professionals om vooral in te zetten op hulp gericht op individuele jongeren of gezinnen. Dat is logisch: professionals grijpen naar wat binnen hun bereik ligt. Dat is veelal het verzachten van de consequenties van armoede, bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van voedselbonnen, de U-pas, het bijdragen aan basics zoals een bed, kledingkast of laptop. Ook stellen professionals vaak voor om trainingen aan te bieden over omgaan met geld en om jongeren en ouders te stimuleren om beter gebruik te maken van bestaande voorzieningen. Maar dit zijn vooral pleisters. De structurele oorzaken van armoede liggen veel dieper: te lage inkomens, te hoge woonlasten, ongelijke kansen, schaamte en uitsluiting.

Ook al is de directe invloed van professionals op de oorzaken van armoede beperkt, dit betekent niet dat zij hier geen invloed op kunnen hebben. Zij kunnen vanuit hun praktijkkennis zichtbaar maken hoe

desastreus deze structurele problemen zijn voor jongeren. En noodzakelijke veranderingen agenderen bij hun bestuurders. Die kunnen structurele oplossingen bepleiten bij lokale en landelijke beslissers, zoals het verhogen van het sociaal minimum. In Utrecht speelt de Armoedecoalitie hier een rol in. Verschillende organisaties voeren hier een gezamenlijke lobby. De kern is: wie alleen inzet op het individu, verandert de structurele oorzaken niet.

Gonneke:

- 5) Conclusie 5: Maar laten we ook de wetenschap niet vergeten! Veel van het voorafgaande is ook van toepassing op de wetenschap: de noodzaak om jongeren en ouders in onderzoek te betrekken, om te reflecteren op onze eigen ideeën over armoede en om meer werk maken van de samenwerking met professionals. Om echt impact te kunnen maken, moeten we de vragen en behoeften van onze partners vaker centraal stellen. We hoeven daarmee niet altijd te doen wat onze partners willen, maar we moeten hen wel zien als gelijkwaardige partners met aanvullende kennis en vaardigheden. In ons onderzoek faciliteerden we onze partners bijvoorbeeld om een analyse te maken van het vraagstuk en van mogelijke aanpakken in hun specifieke buurt. Die vergeleken we vervolgens met inzichten uit de wetenschappelijke literatuur. Ook evalueren we bestaande praktijken waarvan we gezamenlijk hebben vastgesteld dat deze mogelijk relevant zijn voor het verbeteren van de mentale gezondheid van jongeren die opgroeien in armoede. Deze insteek vraagt veel flexibiliteit van ons als onderzoekers, omdat we het project echt samen met onze partners vormgeven en afhankelijk zijn van ontwikkelingen in de praktijk. Dit onderzoek leidt daarmee niet per definitie tot publicaties in high impact journals, maar we proberen wel echt impact te maken.

Nienke: Tot slot richten wij ons tot u. Want de aanpak van armoede en de gevolgen hiervan is een opdracht voor de héle samenleving. Ook u kunt een verschil maken. Als docent. Als werkgever. Als ouder. Als buurvrouw. Door alert te zijn op jongeren die opgroeien in armoede. Door te luisteren. Door de schaamte te doorbreken die ervoor zorgt dat armoede

verborgen blijft. Door mee te denken over oplossingen op school, in de wijk, op de werkvloer. Laten we samenwerken zodat jongeren die opgroeien in armoede niet meer alleen zelf moedige stappen hoeven te zetten in hun leven, maar gezien en gedragen worden door een gemeenschap die hen steunt en versterkt.